

Antoni M. Thomas

El cinema espanyol, fins avui, no s'ha interessat gaire en mostrar la figura del dictador Francisco Franco de manera específica, i, des d'un o altre angle, en "retratar" l'home que va tenir sotmès aquest país "només" quaranta anys. De fet, d'ençà que recuperarem la democràcia, uns pocs títols, uns escassos films, s'han acostat a la seva biografia, a la seva inquietant i també mediocre figura, malgrat sigui la crueltat un dels trets que també la defineix. És com si el cinema hagués participat directament d'aquell pacte d'amnèsia col·lectiva sobre el passat més immediat que va ser l'anomenada transició política, i certament, res permet pensar que va tenir rasons o independència suficient com per a quedar-ne exclòs, condicionat com estava aleshores i està avui per múltiples interessos, sobretot comercials.

Si la dictadura i el que va suposar tot just s'ensenyava avui a les escoles i als instituts, ingenu és aventurar que el cinema comercial té ganes i voluntat de convertir assumpte tan espinós, encara!, en material filmic capaç d'interessar l'espectador. Tampoc sembla que, als cineastes, els inspiri massa o els interessi ficar-se dins farina que no deuen considerar ni pròpia ni adient, passat de moda com està aquí el cinema anomenat polític. D'aquesta manera es pot pensar també que el dictador Franco tal vegada continua projectant la seva ombra censoradora o aquella antiga i feliçment superada temença que va implantar com a tret fonamental del seu règim.

O, més senzillament, Franco no ven, comercialment parlant.

Un tema no exhaurit

Abans de continuar i per evitar malentesos cal aclarir que aquest article no es vol centrar, en absolut, ni amb voluntat exhaustiva, en la filmografia que hi ha sobre el dictador, o per a millor dir, en alguns dels films que d'una manera o altre han tractat aspectes biogràfics de tan singular individu i en relació, per suposat, amb el poder que va exercir, i per tant, en referència a la seva personalitat política i al seu règim. Perquè, són molts ja els treballs cinematogràfics que de manera indirecta en tracten, bé ancorat en la Guerra Civil, bé en algun o alguns dels episodis històrics ocorreguts durant els quaranta anys de dictadura. En especial aquest tipus de produccions s'han realitzat en forma de documental filmic o de reportatge televisiu, i són tantes i tan variades que seria ben difícil fer-ne una anàlisi de totes. També hi ha, ben segur, les múltiples pel·lícules de ficció que han tractat el tema de la guerra, el de la postguerra, o que han il·lustrat episodis concrets del franquisme i de l'antifranquisme i aquí també la llista és relativament llarga i no sempre encertada.

I tanmateix, ara que acabem d'assistir a la desvergonyida reposició de l'estàtua de Franco a Melilla, ara que la dreta pressiona com mai tractant d'aturar el clam que demana la recuperació de la memòria històrica, sembla que sigui un compte pendent el fet que el cine-

ma ens doni alguna o algunes obres que ens parlin, per exemple, del Franco dictador quotidià, és a dir, del Franco com a creador i conductor d'aquell règim que dia a dia segrestà les llibertats individuals i col·lectives. Perquè de la seva arribada al poder mitjançant un cop d'estat i una Guerra Civil ja en tenim una, de pel·lícula, i ben definitiva: el film-documental *Caudillo* (1977), de Basilio Martín Patiño, realitzat, Déu n'hi do!, als dos anys de la mort del dictador.

Un document únic

Caudillo per força ha d'aparèixer en un primer lloc dins la minvada filmografia avui existent sobre el personatge, si exceptuem, és clar, la impresentable *Franco, ese hombre* (1964) de José Luis Saez de Heredia, una vomitativa hagiografia feta en vida de l'"homenatjat" i signada per qui va ser un dels cineastes mimats del règim. Tot i la distància ideològica i temporal, poc de bo es pot dir d'aquesta mostra franquista de cinema polític, adulador de dictadors vigents en el poder, un gènere que, com és sabut, té una llarga trajectòria en temps diversos i en països variats. Però bé, diguem per dir alguna cosa del film, que l'artesanía de Sáez de Heredia, adquirida pel·lícula a pel·lícula durant l'època franquista, li va venir ben prima a l'hora de fabricar només amb correcció d'imatges aquell vil producte.

La pel·lícula documental de Martín Patiño se centra en la biografia de Franco des de les seves primeres passes com a militar a la guerra del Marroc fins la presa

Canciones para después de una guerra.

del poder i el triomf en la Guerra Civil que ell mateix ajudà a desencadenar. Però, tot i l'encert que suposa el film, (que aguanta perfectament fins avui mateix el pas del temps, d'aquí que en recomani el descobriment o la revisió), transcorreguts gairebé trenta anys no deixen de tenir pes, i no gens lleuger, les circumstàncies en què es va realitzar, quan les coses al país anaven regirades, quan encara no s'havia aprovat la Constitució, quan només començaven a sortir a la llum els valors democràtics i, sobretot, quan encara era pròxima la figura i la sinistra ombra del dictador. Més mèrit, per tant, per a Martín Patiño, a qui cal agrair, a més, el valor didàctic que al llarg del temps ha anat adquirint el seu document per conèixer els orígens de la dictadura.

Però junt a això, cal també assenyalar algunes febleses en el film que se centren, diria jo, en una certa ambigüïtat en el tractament del tema. Sigui com sigui, el cert és que recollint material gràfic i icònic de l'època mostrada: filmacions, retalls de premsa, fotografies, postals, i fins i tot cromos de col·lecció, Martín Patiño va saber construir un impressionant fresc sobre l'ascensió d'aquell esquifit militar al poder totalitari i al preu de la destrucció, la mort i l'odi al vençut, alhora que va desenvolupar una anàlisi detallada sobre la fabricació del mite dins de la ideologia feixista. El suport de la paraula, o més precisament, de la veu, el va concebre Martín Patiño mitjançant un mètode poc usat en el gènere del documental, és a dir, la no identificació en la pantalla d'aquells testimonis que expressen en *off* les seves opinions i contenen les seves experiències. I així, passa a passa l'autor, a mesura que avança en la història del mite, donà també veu a punts de vista antagònics.

Si en el seu anterior document, *Canciones para después de una guerra*, (1971) es limitava a posar imatges d'indubtable valor testimonial i històric a una banda sonora, acuradament escollida, que enfrontava cançons convertides en símbols per un i altre bàndol de la Guerra Civil, a *Caudillo* l'enfrontament el basà en la disparitat d'impressions i testimonis personals, alhora que procurava situar-se ell, l'autor, en una hipotètica línia intermèdia, en una estreta i de fet inexistent línia de separació d'un i altre costat ideològic, probablement interes-

sat en aconseguir una objectivitat, una no implicació, un no compromís que no fos l'exclusivament cinematogràfic. D'aquí l'ambigüïtat que apunta.

Unes poques produccions més

Deixant aquest document, sobre el valor global del qual no crec que calgui insistir, la temàtica referida a Franco com a personatge-argument, pot seguir amb el film de Francisco Regueiro *Madregilda*, (1993), centrat en els primers anys del franquisme i resolt en clau onírica i simbòlica gràcies a un guió, no massa sòlid sembla avui, del mateix Regueiro i del malauradament desaparegut Àngel Fernández Santos, notable crític i comentarista de cine. Si és cert que roman intocable el seu valor principal, el treball de l'actor Juan Echanove en el paper del dictador, subratllat fins l'esperpent, també

Si la dictadura i el que va suposar tot just s'ensenyava avui a les escoles i els instituts, ingenu és aventurar que el cinema comercial té ganes i voluntat de convertir assumpte tan espinós, encara!, en material filmic capaç d'interessar l'espectador

ho és que l'obra deriva cap a un no massa elaborat exercici cinematogràfic que ofereix atractius molt limitats.

I després ve l'encara recent *Buen viaje, excelencia* (2003), del director teatral Albert Boadella, un intent fracassat, tot s'ha de dir, de construir una paròdia, amb un resultat que sona a superficial, en part tergiversador i consumit pels desitjos de provocar a uns i altres, és a dir, als nostàlgics admiradors del franquisme i als antifrancuistes. Provocació que no funciona per culpa de la desmesura, del caos narratiu i de la manca de coherència paròdica, cosa ben estranya en Boadella, mestre teatral d'allò que és la farsa sense concessions.

Hi ha també altres intents cinematogràfics, com el documental, avui oblidat, *Franco, un proceso histórico* (1980),

d'Eduardo Manzanos, estrenada dos anys més tard i basada en les opinions d'un grapat de protagonistes del que va ser anomenat *tardofranquisme*. Opinions que van des de la de l'exministre i opositor al règim, Joaquín Ruíz Jiménez, fins al comandant represaliat pel franquisme Luís Otero; des de la d'un Felipe González que encara no havia arribat al poder, fins la de l'economista Ramón Tamames que encara no havia deixat el Partit Comunista, passant pel dirigent sindicalista de la UGT, Nicolás Redondo, el socialista Enrique Múgica i un llarg etcètera. Em sembla que ha quedat avui com una obra testimonial dels inicis de la democràcia, d'interès, tal vegada, limitada a conèixer les opinions d'alguns dels protagonistes de la transició, precisament.

També de l'any 1980 és *Picasso, sueño y mentira de Franco*, un documental sobre la sèrie de gravats i pintures caricaturesques que el genial artista va dedicar a la sinistra figura del dictador. I de la mateixa època del film de Martín Patiño és *Raza, el espíritu de Franco* de Gonzalo Herralde, un estimable treball filmic basat un cop més en entrevistes, aquesta vegada a la que va ser peculiar germana del mateix Franco, aquella que deien *doña Pilar*, i a Alfredo Mayo, l'actor-mite del cinema franquista, acompanyats d'escenes escollides del film *Raza* que, amb guió de Franco mateix, va filmar l'any 1942 el ja citat Sáez de Heredia, qui altre podia ser?

A la llista, que ja he advertit que no vol ser completada, podem afegir-hi també el curtmetratge *Franco no puede morir en la cama* producció de l'any 1998 d'Alberto Macías, que en clau de comèdia desmitificadora es recrea en la desaparició física del dictador.

I ara, estem a l'espera de conèixer un nou documental d'estrena recent, *Entre el dictador y yo* (2005), de sis joves directores de nova generació, d'aquells que no tingueren el gust de néixer en vida del dictador i que s'acosten a la seva figura i a la seva significació des dels punts tots distints, i com un exercici global contra l'oblit. Producció ben esperançadora, per tant.

I poc més hi ha avui per avui, quan acaben de complir-se trenta anys del joïós fet mortuori que ens va oblidar per sempre més, esperem. 🎬